

СТАН ВИВЧЕННЯ ПРОЗИ ДМИТРА БУЗЬКА

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Випуск 20.

УДК 821.161.2.09"1920/1930"

Ганна Сабодш. Стан вивчення прози Дмитра Бузька. – 15 стор.; кількість джерел – 26, мова українська.

Анотація. У статті здійснено аналіз критичних праць про прозу Д.Бузька. Мистецька спадщина письменника була вилучена з літературного процесу й тому є об'єктивно та ґрунтовно не вивченою, у наукових дослідженнях розглядалася фрагментарно, з превалюванням тенденційних оцінок та соціологізування.

Ключові слова: огляд, оцінка, рецензія, проза, футуризм, експеримент, новаторство.

Summary. The article analyses the literary reseach of Dmytro Buzyko's prose. The literary heritage of Dmytro Buzyko was withdrawn from the literary process of that time, that's why it has not been studied objectively and in all details. In scientific works the creativity of the writer is examined fragmentary and tendentiously.

Key words: review, estimation, summary, prose, futurism, experiment, innovation.

Літературний процес початку ХХ ст. відзначається якісно новими тенденціями художнього життя. Творчі пошуки письменників сприяють появі та утвердженню різних літературно-мистецьких та стильових напрямів, формують різнобарвну художню картину національного відродження.

Серед багатогранності українського епосу 20-30-х рр. вагоме місце займає мистецька спадщина Д. Бузька, яка була вилучена з літературного обігу й тому довго залишалася поза увагою дослідників. Митець був заарештований у 1937 р. за виступ на загальних зборах Одеської організації спілки письменників, де піддав критиці політику радянської влади. Після цього настає тривалий період забуття та викреслення його художнього набутку з історії української літератури. Актуальність нашого дослідження зумовлена необхідністю науково об'єктивного осмислення творчості оригінального та маловивченого письменника Д.Бузька в контексті його доби.

Специфіку літературних процесів та явищ першої половини ХХ ст. характеризували у своїх працях літературознавці О. Білецький, О.Дорошкевич, С. Єфремов, М. Зеров та ін. Зокрема С. Єфремов у книзі „Історія українського письменства” визначає основні ознаки художньої парадигми 20-х рр.: нерівний розподіл літературної енергії між поезією та прозою [9, с. 610], „мінливість, текучість, несталість напрямів, настроїв, угруповань, навіть засобів творчості” [9, с. 612], замилювання формою [9, с. 613], поширення урбаністичної тематики [9, с. 614], „канонізування нових шаблонів” та боротьба зі старими літературними явищами [9, с. 615].

М. Зеров стверджує, що атмосферу художнього життя 20-х років формувало „широке коло невикористаних можливостей, і при тому відсутність справжнього учеництва, авторської вибагливості, мистецького заглиблення” [11, с. 518].

Однією з найбільш яскравих площин, що формують культурно-історичне явище українського відродження ХХ ст., є художня проза. Її розвиток був складним та неординарним: зіштовхуються різні напрями і концепції, точаться дискусії про форму й зміст творів, традиції й новаторство, закладаються ідеї оновлення мистецтва. Український епос засвідчив зміну літературних стереотипів у сферах сти-

лю, тематики, поезики та, на думку О. Романенко, став полем „взаємодії інтелектуальних, моральних та естетичних смислів” [22, с. 7]. Своєрідний і різноманітний світ художньої прози зазначеного періоду формували своєю творчістю М. Івченко, Г. Михайличенко, В.Підмогильний, М. Хвильовий, Г. Косинка, П. Панч, О. Копиленко, О. Слісаренко, Ю. Яновський та інші митці. Стилістично-тематичні особливості, новаторство, творчу еволюцію та вплив на художній процес мистецького набутку цих письменників розглядає О.Білецький у статті „Про за взагалі та наша проза 1925 року”.

Літературознавець виділяє дві тематичні сфери, в межах яких розвивався тогочасний епос: „події років революційного вибуху, що їх пережила країна, – і побут, що встановлюється або переживається по цих роках” [2, с. 75]. У художньому світі української літератури, зазначає дослідник, сформувались такі тенденції, як підвищення вимог письменників до власної творчості [2, с. 52], тяжіння до сюжетної насиченості [2, с. 80], збільшення інтересу митців до питань теорії літератури, до питань літературної техніки [2, с. 53], проступання українського епосу до великих повістярських форм [2, с. 69].

Дослідник передбачає два дальші напрями розвитку української прози: перший шлях – зміцнена традицією лірична повість-рапсодія, „з істродукціями й фіналами, з переходом ритму на вірші, з піклуванням про звукову інструменталістику, з музичністю композиції; другий – проза, яка відрізняється від лірики самим способом сприймання дійсності, особливою „іронічною”... об'єктивністю, особливим ритмом, несхожим на ритми віршів, – до чіткої, точної – „класичної прози” [2, с. 90].

Інтерес до літературного процесу початку ХХ ст. поживався у 60-ті роки (праці З.Голубевої, І.Микитенка, М.Левченка, Ю.Смолича та ін.). Як зауважує Ю.Смолич, розвиток літератури цього періоду відбувався у напрямках „боротьби проти старого мистецтва, його змісту та форм і пошуків нового мистецтва – його нового ідейного напрямку, нового змісту та нової форми” [23, с. 265].

З.Голубева зауважує, що у 20-х рр. активізуються творчі пошуки письменників, з'являються зразки „деструктивного” роману, хоча, на її думку,

їх кількість „у порівнянні з тими творами, автори яких шанують форму класичного роману і вважають її у своїх пошуках за першооснову, незначна і не вони визначають провідний напрямок у процесі становлення нової форми роману” [7, с. 176]. Серед творців жанру дослідниця виділяє Г.Шкурупія, Л.Скрипка, Ю.Яновського, Д.Бузька, Д.Гордієнка, водночас акцентуючи, що вони чимало уваги приділяють експериментів у галузі форми [7, с. 176].

З.Голубева зазначає, що в художньому процесі початку ХХ ст. встановлюється фаза „створення синтетичних картин сучасного життя, з глибоким аналізом кожної з його закономірностей, з усвідомленням усіх об’єктивних законів його розвитку” [7, с. 60].

Художній синтез як іманентну ознаку прози зазначеного періоду виділяє і В.Півторадні, який вважає, що це креативне явище „виникає тоді, як формується новий читач, який ставить перед своїми художниками ідейно-естетичні завдання, коли письменник знаходить в гуші життя значні суспільні явища, важливі проблеми і коли, нарешті, для художнього вислову цих явищ знайдено нові форми” [20, с. 100].

На визначальних ознаках розвитку української прози 20-30-х рр. наголошується й у восьмитомній „Історії української літератури”. О.Ковтуненко зауважує, що митці цього періоду „почали уважніше ставитись до відбору життєвих фактів, відмовилися від тематичної розкиданості... Прагнення писати про все у багатьох письменників змінюється бажанням художньо осмислити найважливіші суспільні і психологічні проблеми відповідно до свого життєвого досвіду і стилєвих уподобань” [13, с. 453].

Дослідник наголошує й на новаторських тенденціях літературного процесу. У пошуках „дійових засобів виразності, – зазначає літературознавець, – письменники експериментували з сюжетом, композицією, стилем, прагнули прищепити українській прозі нові або модифікувати старі жанри, застосувати нові прийоми зображення”. На думку О.Ковтуненка, експериментальну прозу представляють романи Д.Бузька „Голяндія”, Г.Шкурупія „Двері в день”, Л.Скрипка „Інтелігент”, Ю.Смолича „По той бік серця”, повісті М.Йогансена „Пригоди Мак-Лейстона, Гаррі Руперта та ін.”, „Подорож ученого доктора Леонардо і його майбутньої коханої прекрасної Альчести у Слобожанську Швайцарію”, О.Слісаренка „Сотні тисяч очей” [13, с. 336].

С.Крижанівський у праці „Художні відкриття і літературний процес” акцентує на таких жанрах прози 20-30-х рр., як науково-фантастичний роман і пригодницька повість („Останній Ейдзвуд” Ю.Смолича, „Дуть роботарі” В.Владка, „Кришталевий край” Д.Бузька). На його думку, перед цими письменниками стояли чималі труднощі: перебороти звичні штампи пригодницької літератури, а у фантастиці – стати на шлях справді наукового передбачення майбутнього [15, с. 21].

Літературознавчі дослідження художніх процесів початку ХХ ст., здійснені у 20-80-х роках.,

носять фрагментарний, часто вузько-ідеологічний і необ’єктивний характер. Тільки в останні роки спостерігається ґрунтовне аналітичне осмислення культурно-естетичної парадигми зазначеного періоду, її мистецьких явищ та постатей. Дослідники акцентують увагу на відновленні та переосмисленні творчих шляхів письменників, чії імена були вилучені з літературного життя у період тоталітаризму. До цих проблем у своїх працях звертаються М.Жулинський, В.Агеєва, В.Дончик, В.Мельник, С.Журба, Н.Михайлівська, М.Васків, Р.Мовчан та ін. В.Дончик кваліфікує літературу 20-30-х років як „історично новий естетичний феномен”, який відзначався надзвичайною строка-тістю, різноманітністю угруповань, організацій, течій, що складались у „магістралі, манівці, тони і відтінки...” [8, с. 11].

В огляді українського епосу 20-30-х рр., вміщеному в „Історії української літератури ХХ століття” за редакцією В.Дончика, І.Дзюба підкреслює, що доба „революції та громадянської війни урвала процес нагромадження змістового й зображального потенціалу української прози” [14, с. 232], а революційно „настроєна частина письменників була сповнена ентузіастичного бажання творити нове мистецтво, небувале змістом і формою” [14, с. 233].

В.Пахаренко досліджує літературний процес 20-х рр. у контексті тоталітарного міфотворення, яке виявлялось у різній позиції письменників до радянського світобачення. Сприйняття тогочасних реалій відбилось на образах і мотивах художньої творчості. Літературознавець відзначає, що на початку ХХ ст. „налічувалося багато різних (переважно модерністських) літературних течій і угруповань. Однак, підступаючи до творення нової радянської літератури, ... більшовики зробили ставку лише на одну з них...” [18, с. 27].

У статті „Європа і ми: колізії та особливості українського окциденталізму 1920-х років” Р.Мовчан звертає увагу на такі ознаки художніх явищ 20-30-х рр., як нерозривний зв’язок української літератури з європейськими тенденціями, творення стилю нової естетичної епохи митцями, дуже різними „за психологічним темпераментом, характером художньої свідомості, зрештою, за рівнем таланту” [17, с. 12]. На думку дослідниці, „світовідчуття українських модерністів 1920-х років було дуалістичним, бо безпосередньо пов’язувалося із конфронтаційним сприйняттям пореволюційної дійсності – апокаліптичні настрої межували в ньому з життєствердною „романтикою вітаїзму” [17, с. 14].

Закономірності й атрибутика літературного процесу початку ХХ ст. відбилися й на художньому світі Д.Бузька. Письменник влився у мистецьке життя як творець авангардної експериментальної прози. Своїми романами „Чайка”, „Голяндія”, „Кришталевий край”, повістями та оповіданнями він утілював новаторські принципи художнього мислення, доповнив атрибутику культурно-естетичного феномену початку ХХ ст. На думку О.Ільницького, твори Д.Бузька „поєднували „належні” сучасні теми з

композиційною технікою, що мала на меті завоювати зацікавлення читачів” [12, с. 342].

Від початку літературної діяльності письменника його мистецький доробок привертав увагу дослідників. Проте діапазон критичного дискурсу прози митця його сучасниками є нешироким. В основному це відгуки, рецензії на вихід конкретних творів Д.Бузька.

У літературі письменник заявив про себе кіноповістю „Про що розповіла ротация?”. Написана у жанрі пригодницького твору, кіноповість відобразила революційні події та динаміку підпільної боротьби 1905 р. У рецензії, опублікованій у „Літературній газеті”, М.Чеховий наголошує на таких ознаках твору, як економна мова, короткі, стислі речення, що нагадують стиль сценарію. Автор зазначає жанрово-стильовий зв'язок кіноповісті Д.Бузька з романом Л.Скрипника „Інтелігент” [25, с. 7].

До недоліків твору критик відносить розрізненість частин, нереальність умов і осіб, відсутність індивідуалізації персонажів, уведення в художній простір довгих, нудних періодів. Як негативний атрибут виділяє і те, що, „кваліфікуючись на історичному жанрі, Д.Бузько не знаходить засобів до художньої переробки історичного матеріалу”. М.Чеховий наголошує на недосконалому змалюванні автором окремих героїв, їх штучність та невикінченість. Вони, на його думку, „скорше нагадують фігур з лялькового театру, ніж людей”, і до того ж автор примушує їх розмовляти надто спрощеною мовою [25, с. 7]. У кінці статті критик резюмує: „В цілому важко говорити про повість в серйозному тоні, як про художній твір” [25, с. 7].

У 1929 р. вийшов роман „Чайка”, в якому автор змальовує життєвий шлях революціонера Петра Чайки, його арешт, заслання, втечу за кордон, повернення на батьківщину, динаміку визначення його політичної позиції. На вихід роману знову відреагував критик М.Чеховий. У статті, вміщеній у журналі „Молодий більшовик”, він відносить твір до авантюрного жанру, однак відзначає цілий ряд його недоліків: роман, на його думку, „більш схожий на мемуари якоїсь однієї особи, а не на розроблений художньо-історичний матеріал”. Автор не досягає „художньої правди”, а замість цього „вдається до трюків” [24, с. 14].

Наступний роман „Голяндія” (1929) засвідчив літературно-естетичні шукання й експериментаторство митця у галузі форми й змісту. У творі відображено створення перших комун, акцентується увага на персонажах, що опиняються у нових суспільно-історичних реаліях. Разом із тим автор порушує актуальні теми художньої творчості, теорії літератури.

Відгуком на роман стала стаття М. Чехового, який наголошує на публіцистичності твору, що, на думку дослідника, зумовлюється надмірністю дрібниць та деталей, які в художньому просторі роману позбавлені значення. І через це, як зауважує критик, твір тільки своїм закінченням схожий на бульварний роман, „а загалом носить вигляд... репортажу” [24, с. 14].

Твір „Голяндія” викликав також інші відгуки читачів. Щоправда, їх поява засвідчувала практиковане пролетарською критикою явище всезагальної причетності до літературного процесу. У статті «„Голяндія” Д. Бузька», написаній робітниками велозаводу за підписом П. Підмогильного, виділяються та окреслюються основні проблеми твору, які, на думку авторів цього матеріалу, полягають у відображенні особливостей господарювання комуні „Чайка”. Вказується неповнота та нечіткість у змалюванні тогочасних реалій. Читачів цілком задовольняє „художній бік роману”, суть якого зводиться до зрозумілості вживаних автором слів та речень, що забезпечує доступність твору широкому загалу [21, с. 12].

Рецензент, підписаний криптонімом Г.Г., у своїй розвідці про твір „Голяндія” підкреслює його тематичне спрямування – відображення будівництва радянської дійсності. Автор статті акцентує на проблемах сприйняття роману масовим читачем: загалом твір „цікавий, написаний в пляні експерименту, але неприступний для малопідготовленого читача... Але цікаві проблеми роману подані в такій тяжкій і для підготовленого читача абсолютно незрозумілій формі, що призводять до різних вражень від твору” [6, с. 23]. І далі: „Бузько повинен врахувати висновки, що випливають із його сучасної літературної діяльності. Він повинен пам'ятати, що таким творам, як „Голяндія”, буде дана відповідна оцінка не тільки критики, але й масового читача...” [6, с. 23].

У 1935 р. вийшов у світ науково-фантастичний роман Д.Бузька „Кришталевий край”, де автор змальовує пригоди молодого вченого та долю його винаходу, за допомогою якого той мріяв створити кришталеву утопію. Письменник у цьому творі продовжує традиції В.Винниченка, роман „Сонячна машина” якого, як зауважує О.Білецький, є першим утопічним романом в українській літературі. У творах цього жанру, на думку дослідника, не стільки „виображується зміст наступного щасливого життя, скільки накреслюються умови, що можуть забезпечити щастя світові” [3, с. 235]. Зазначені О.Білецьким притаманними й роману „Кришталевий край” Д.Бузька.

Відгуком на появу твору стала рецензія А.Александрова „Дм.Бузько. „Хрустальний край”. Критик ідентифікує твір як пригодницький, майже авантюрний роман, ознаками якого вважає „викрадення, втечі, таємничі агенти фашизму, вбивства та арешти”, що роблять, на його думку, „інтригу книги гострою та цікавою” [1, с. 222]. Разом із тим, як зазначає А.Александров, твір є художньо невикінчений: текст „зовсім беззахисний, неспоглядальний”. Рецензент вважає, що письменник не знайшов форми для „вирішення проблеми доступної подачі серйозного наукового матеріалу, адже „одна фантастика тут не зарадить” [1, с. 223]. Найслабшим моментом роману автор статті вважає змалювання персонажів. „Ніхто, – зазначається у розвідці, – в тому числі і головний герой книги, не вийшов яскравим та таким, що запам'ятовується,

індивідуалізованим”. На думку критика, у романі немає справжніх великих почуттів, а дійові особи здаються „паперовими фігурками, до того вони поверхові” [1, с. 223].

Огляд дослідницького дискурсу творчості Дмитра Бузька 20–30-х рр. ХХ ст. дозволяє стверджувати, що перші критичні публікації про художній доробок письменника були неоднозначними, спорадичними, з превалюванням тенденційності та соціологізування.

Деякі корективи та доповнення до тлумачення прози Д. Бузька вносять літературознавчі дослідження 60–70-х років. М. Левченко у праці „Роман і сучасність” безапеляційно зазначав, що роман Д. Бузька „Чайка” нічого нового до серії творів тих років про інтелігенцію не додає [16, с. 46]. На його думку, історичні факти, подані в хронологічній послідовності, органічно не пов’язані з життям головного персонажа, а постать героя змальована „поза оточенням та боротьбою” [16, с. 47].

З. Голубева у монографії „Український радянський роман 20-х років”, розглядаючи розвиток романного жанру на початку ХХ ст., відносить Д. Бузька до творців „деструктивної” літератури, зазначаючи, що „нову форму роману письменники створювали по-своєму. Хоч більшість із них (Д. Бузько, Л. Скрипник, Г. Шкурупій) були футуристами, якоїсь єдиної теорії нового роману в них не було. Кожен із них експериментував на свій лад і розсуд” [7, с. 132].

Дослідниця виділяє і порушену в творі проблему мистецтва, зокрема письменницької творчості. На її думку, „Голяндія” – пародія „на літературні твори з сільського життя, одноманітні й нудні як за змістом, так і за формою”. Письменник висміює шаблонні примітивні зразки побудови соціального роману, які побутували в українській романістиці 20-х років [7, с. 88–89].

В „Історії української літератури” за редакцією Є. Кирилюка, виданій у 1970 р., творчість Д. Бузька трактується як експериментальна, однак, як констатують дослідники, прагнення до новаторства у романі „Голяндія” перетворились „у крикливі новації, спроби деструкції ustalених жанрів”, їх пародіювання [13, с. 338]. У підручнику цей твір кваліфікують як сатиричний, як літературну пародію „на художньо немічні схематичні твори про село”. Наголошено, що митець „навмисне виводить „традиційних” героїв, примушує їх діяти в трафаретних сюжетних ситуаціях і весь час іронічно коментує вчинки і „секрети” своєї творчої лабораторії” [13, с. 364].

Протягом чотирьох десятиліть художня спадщина письменника не видавалася. І лише у 1971 р. побачила світ книга „Вибрані твори” Д. Бузька, а через двадцять років вийшло видання романів „Чайка” та „Голяндія”. У вступних статтях до цих книг Л. Бойко подає огляд життєвого та мистецького шляху письменника, інтерпретує окремі твори, здійснює їх поглиблений аналіз. Літературознавець детальніше, ніж попередні дослідники, зупиняється на окремих аспектах прози ав-

тора, її жанрово-стильових та тематичних особливостях. Л. Бойко відносить твір „Чайка” до соціально-історичної прози, а роман „Голяндія” ідентифікує як авангардний, який „вийшов гостро полемічним, пародійним, сатиричним. За його словами, це „зразок іронічної прози, „деструктивного роману”, з елементами репортажу з місця дії. Письменник полемізує в ньому з літературними критиками й теоретиками літератури...” [4, с. 18].

Як зазначає Л. Бойко, у креативній площині „письменникові вдалося переконливо передати власні психічні переживання...” [4, с. 9]. Літературознавець акцентує на автобіографічному аспекті творчості митця, який притаманний його роману „Чайка”, повістям „За ґратами” та „Лісовий звір”.

У статті відзначається й психологізм як стильова риса прози письменника. У творі „Домни”, як стверджує дослідник, автор „прагне якнайглибше зануритись у психологію персонажів, розкрити кожен їхній душевний порух, переконливо й логічно вмотивувати їхні вчинки” [4, с. 10].

Літературознавчий дискурс художнього світу Д. Бузька, здійснений у 60–70-ті рр., не долає штамповості оцінок, застосовуваних до аналізу прози письменника ще з 20-х рр. Він залишається фрагментарним і тенденційним. І лише статті-передмови Л. Бойка містять ґрунтовніший аналіз художнього доробку письменника, хоча й тут залишається відчутний засоціологізований підхід.

Творчість Д. Бузька також згадується у сучасних дослідженнях М. Шкандрія, О. Журенко, О. Пашник, О. Ільницького та ін. М. Шкандрій в авангардному русі 20-х рр. особливе місце відводить роману „Голяндія”, де, на його думку, письменник репрезентує крайній експеримент, „демонструючи засоби авторської інтервенції із визивним відхиленням від актуальних питань” [26, с. 53].

О. Журенко у дослідженні „Модерні тенденції української романістики 20-х рр. ХХ ст.” відносить Д. Бузька до футуристів – письменників, що оновили форми українського роману. Констатує, що „Голяндією” митець „досяг шокового ефекту: відмовившись від основних законів художньої оповіді, він демонструє цілковите зруйнування як самої форми роману, так і його жанрової природи”. Дослідниця виділяє такі атрибути художнього твору, як фрагментарність, пунктирність, авторське свавілля, вимушене творення любовних зв’язків, заперечення художності та психологізму, наближення до поезики лялькового театру [10, с. 9-10].

Досліджуючи епос початку ХХ ст., О. Пашник у праці „Онтологічні й культурно-історичні універсалії в українській прозі 20-30-х рр.” визначає трансформоване втілення в українській прозі зазначеного періоду категорії безсмертя, що пов’язується і з образами мрій про „світле майбутнє”, яке настане в часи стабілізації постреволуційного життя. Одним із таких образів є „скляні будинки” з роману „Кришталевий край” [19, с. 9].

Отже, аналіз дослідницьких інтерпретацій прози Д. Бузька свідчить, що художня спадщина

письменника належно не вивчена й не оцінена. У тлумаченні творчого доробку митця домінували поверховість і тенденційність. І лише в сучасних сту-

діях є спроби об'єктивного й аналітичного дискурсу його творчості, що орієнтує на більш глибоке, системне вивчення художнього світу письменника.

Література

1. Александров А. Дм.Бузько. „Хрустальний край” / А.Александров // Лит. современник. –1936. – № 5. – С. 222-223.
2. Білецький О. Проза взагалі й наша проза 1925 року // Білецький О. Літературно-критичні статті / О.І.Білецький. – К.: Дніпро, 1990. – С. 51-90.
3. Білецький О. „Сонячна машина” В.Винниченка // Білецький О. Літературно-критичні статті / О.І.Білецький. – К.: Дніпро, 1990. – С.121-131.
4. Бойко Л. Дмитро Бузько і його творчість // Бузько Д. Вибрані твори / Леонід Бойко. – К.: Дніпро, 1971. – С. 3-15.
5. Бойко Л. Шляхом боротьби і шукань // Бузько Д. Чайка. Голяндія: романи / Леонід Бойко. – К.: Дніпро, 1991. – С. 3-25.
6. Г.Г. „Голяндія”. Роман: [рец.] / Г.Г. // Червоний шлях . – 1930. – № 10. – С. 191-192.
7. Голубева З. Український радянський роман 20-х років / З.С.Голубева. – Харків: Видавництво Харківського університету, 1967. – 217 с.
8. Дончик В. Зупинені миті: статті, спогади, полеміки / Віталій Дончик. – К., 1989. – 351 с.
9. Єфремов С. Історія українського письменства / Сергій Єфремов. – К.: Феміна, 1995. – 688 с.
10. Журенко О. Модерні тенденції української романістики 20-х рр. ХХ ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.01 „Українська література” / Журенко Ольга Миколаївна. – К., 2003. – 17 с.
11. Зеров М. Твори: у 2 т. / Микола Зеров [Упор. Г.Г.Кочура, Д.В.Павличка]. – К.: Дніпро, 1990— Т. 2: Історико-літературні та літературознавчі праці. – 1990. – 601 с.
12. Ільницький О. Український футуризм (1914–1930) / Олег Ільницький; [переклала з англ. Рая Тхорук]. – Львів: Літопис, 2003. – 456 с.
13. Історія української літератури ХХ століття: підручник: у 2 кн. / За ред. В.Г.Дончика. – К.: Либідь, 1998. – Кн. 1: Перша половина ХХ ст., 1998. – 464 с.
14. Історія української літератури ХХ ст.: у 8 т. / За ред. Є.Кирилюка.– К.: Наукова думка, 1970— Т. 6: Література періоду боротьби за перемогу соціалізму (1917-1932). – 1970. – 532 с.
15. Крижанівський С. Художні відкриття і літературний процес: огляди, статті, роздуми / Степан Крижанівський. – К.: Радянський письменник, 1979. – 240 с.
16. Левченко М. Роман і сучасність (До проблеми українського радянського роману) / Михайло Левченко. – К.: Державне в-во худ. літ., 1963. – 288 с.
17. Мовчан Р. „Європа і ми”: колізії та особливості українського окциденталізму 1920-х років / Раїса Мовчан // Слово і час. – 2009. – № 1. – С. 3-16.
18. Пахаренко В. Поединок з Левіяфаном: міт і псевдоміт в українській літературі 20-х років / Василь Пахаренко // Українська мова та література. – 1999. – № 25-28. – 86 с.
19. Пашник О. Онтологічні й культурно-історичні універсали в українській прозі 20-30-х рр. ХХ ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.01 „Українська література” / Пашник Олена Валеріївна. – Харків, 2006. – 16 с.
20. Півторадні В. Українська література перших років революції (1917 – 1923 рр.): підручник для студентів-заочників філологічних факультетів педагогічних інститутів і університетів / В.І.Півторадні. – К.: Радянська школа, 1968. – 159 с.
21. Підмогильний П. „Голяндія” Д.Бузька: [рец.] / П.Підмогильний // Читач-рецензент. – 1930. – № 4. – С. 12-13.
22. Романенко О. Концепція людини в українській літературі 20-х років (на матеріалі прози Г.Михайличенка, М.Хвильового, М.Івченка, В.Підмогильного): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.01 „Українська література” / Романенко Олена Віталіївна. – Київ, 2002. – 16 с.
23. Смолич Ю. Розповідь про неспокій триває // Смолич Ю. Твори: у 8 т. / Юрій Смолич / Упор. О.Смолич. – К.: Дніпро, 1986. –Т. 7: Розповіді про неспокій, 1986. – 702 с.
24. Чеховий М. Дмитро Бузько: [рец.] / М.Чеховий // Молодий більшовик . – 1930. – № 17-18. – С. 19.
25. Чеховий М. Про що розповіла ротаційка: [рец.] / М.Чеховий // Літературна газета. – 1929. – 15 листопада. – С. 7.
26. Шкандрій М. Український прозовий авангард 20-х років / М.Шкандрій // Слово і час. – 1993. – № 8. – С. 51-54.

Сабадош Ганна – аспірант кафедри української літератури УжНУ.